

# BULLETIN

## van de Historische kring

# HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versteviging van het contact tussen de historie beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerlemer land

---

## De „Aldenhof”

### TE HOENSBROEK

**I**N het midden van Hoensbroek van W. naar O. kent men de Kouvenderstraat. Zij loopt ongeveer parallel met de spoorlijn van het staatsmijnbedrijf.

Zij begint bij de vierprong die zij vormt samen met de Nieuwstraat, de Hoofdstraat en de Amstenraderweg en eindigt aan de rijksweg Sittard—Heerlen (= Akerstraat).

In het verkeer is zij de jachtader, dwars door wat men nu modern Hoensbroek noemen kan. Voor dit verkeer is zij eigenlijk te smal. In de loop der laatste decennia is zij gegroeid tot wat zij is.

Het hart van haar baan werd vroeger gevormd door een karreweg. Later werd dit een kiezelweg. Men vindt deze in de straat niet meer terug.

De straat was een verbinding van het dorp Hoensbroek (d.w.z. van de oude kern Dorpsstraat) naar de Heijsterberg, toen er nog geen sprake was van een steenkolenmijn.

Men kan zich het vroegere landelijke aspect van deze straat nog wel herinneren. Aan de noordzijde ongeveer halverwege flankeerde zij de uitloper van de Kouvenderberg. Het terrein aldaar lag ongeveer één tot vijf meters boven het peil van de straat. Aan de overkant der straat, dus aan haar zuidzijde, verliep dit terrein in de lager dan de straat gelegen weilanden. De grond aldaar was zwaar (broekachtig). Er stond slecht gras. Er stonden veel biezen en er was een open vloedgraaf, die het overtollig water afvoerde van de Heijsterberg naar de Auvermoer. Later loosde daarop ook de waterafvoer van staatsmijn Emma.

Aan de zuidzijde van de straat ongeveer tegenover het hoogste gedeelte van de uitloper van de Kouvenderberg stond de Aldenhof. Deze hof was het voornaamste gebouw, dat men aan die straat kende. Het was een groot herenhuis met brede gang ('n soort hal) en grote woonvertrekken.



*De Aldenhof te Hoensbroek gezien vanuit het N.O. 1958.  
(De oorspronkelijke schuur is verbouwd tot café-restaurant (hotel) en tot winkel)*

Aan de westkant was dit huis door een schuur geflankeerd. Het gebouw gaf cachet aan de straat en had een riant aanzien met aan de achterzijde dienst en stalgebouwen. Het was, naar de trant van de vroegere Franken, op een helling gebouwd dicht bij een lager aanwezige waterlossing.

Iets verder oostwaarts stonden nog enkele (later gebouwde) boerderijen nl. een links en twee rechts van de straat. De laatste was de z.g. Nieuwenhof op de hoek van de Kouvenderstraat met de Butting(-straat). Deze is intussen al geruime tijd geleden afgebroken. Geen van deze nieuwe boerderijen evenaarde evenwel de sfeer van de Aldenhof.

Nóg kent men de „naam” Aldenhof, hoewel het pand geen hoeve meer is in de vroegere betekenis. Bovendien leeft deze naam voort in die van de „Aldenhofstraat”. Bij besluit van de gemeenteraad van Hoensbroek van 18 februari 1932 is deze naam vereeuwigd. Over de reeds genoemde waterlossing heen is deze straat door de vroegere weilanden van de Aldenhof aangelegd. Zij verbond de hoeve met de zuidelijk hoger gelegen Butting (nú Wilhelminastraat) als uitweg.

Met het in bedrijf komen van de staatsmijn Emma kreeg de oude kiezelweg als Kouvenderstraat betekenis. Althans men moet dat zien vanuit de dorpskern Hoensbroek naar die mijn. Uit speculatieve overwegingen vestigden zich de neringdoenden aan deze weg. Heen en weer stappende

kompels zouden allicht iets te verteren hebben. Waar het regende, zouden druppels blijven hangen. Naast de winkelier vestigde zich de herbergier en de kapper.

Toen Hoensbroek een ander kleed ging aantrekken, werd de Kouvenderweg, zoals deze nog heette, inderdaad een „straat”. Er kwam keibestrating met trottoirs en riolering. Er kwamen de normale leidingen voor water, gas en telefoon. De bouw van winkels en andere zakenpanden ontwikkelde zich meer en meer. Hier en daar bouwde men een gesloten huis en een enkele villa.

Naarmate de betekenis van Hoensbroek als woongemeente voor mijnwerkers meer en meer duidelijk werd, groeide de behoefte om de straat over de Heijsterberg heen door te trekken tot aan waar zij nu uitmondt: de Akerstraat. Dat was in het begin der dertiger jaren. Nieuwe winkels en andere zakenpanden verrezen er. Men bouwde er ook het kantoor van het Algemeen Mijnwerkersfonds (afd. staatsmijn Emma) en daartegenover dat van het spoorwegbedrijf der staatsmijnen. Aan het oudere deel der straat verrees bovendien een protestants kinderkuis.

Men had echter de groei van het verkeer niet voorzien. Na de oorlog werden de keien uitgebrouwen en de rijbaan werd geasfalteerd. De straat werd tot wat ze is: jachtader.

Meer en meer werden haar flanken met zakenpanden opgevuld. Naast de winkels verrezen grotere winkels. In 1960 zal een grote winkelflat de straat bij haar ontmoeting met de Nieuwstraat stedenbouwkundig „af” moeten maken. Men spreekt dan van de straat als „winkelcentrum” voor de kern van (het oude) Hoensbroek.

Diep in het verleden terugduikend, zou men de straat moeten zien als erf scheiding die door de Romeinen bij hun z.g. landindeling werd toegepast. Sporen daarvan vindt men in Hoensbroek blijkens een daartoe ingesteld onderzoek <sup>1)</sup> nog terug. Bovendien vond men in 1952 bij graafwerken op het terrein noordzijde dier straat en precies tegenover de Aldenhof resten van een oud-romeins huis. Men classificeerde deze vondst in de 2e eeuw na Christus. Dat huis moet er in die tijd eenzaam gestaan hebben. De plaats waar het stond, kreeg in de volgende eeuwen haar betekenis.

Andere heren of heersers bouwden in die latere eeuwen tegenover die plaats een nieuwe woning. Ze werd mooier en groter. Zij kreeg haar naam: reeds in 1388 werd zij de „Aldenhof” genoemd. Ze moet dus toen al geruime tijd gestaan hebben.

In zijn boek <sup>2)</sup> wijst Eg. Slanghen reeds op het bestaan hebben van de Aldenhof vóór genoemd jaar. Hij verwijst naar een verklaring der lenen van het huis Valkenburg, overgegeven in 1444 door Godert Dobbelstein van Doenrade. Volgens die verklaring werd het leen Meulenhof (of Termeulen) onder Lotbroek vóór 1388:

„als hebbende toebehoord aan wijlen den heer Krumpvoets in den Aldenhof (Hoensbroeck), verheven bij Gillis Van den Wyer (Heer tot den Wyer onder Heerlen)”.

Hoe spoedig werd de persoon van Eg. Slanghen, burgemeester, in de levensgemeenschap van Hoensbroek vergeten. Men kan hetgeen zich rond en tengevolge van zijn testament te Hoensbroek afspeelde méér dan een tragiek noemen. Ook kennen slechts enkelen nog de plek waar hij begraven werd. Men vindt overigens niets: geen steen, geen kruis. . . .

Als eerste bezitter van de Aldenhof ná genoemde heer Krumpvoets ontmoet men bij Slanghen 'n zekere Rolman HOEN, als zoon van Johan Hoen en Maria van Buren. Deze Rolman stamde uit de familie Hoen, die aangeduid wordt als de linie van Beverst (in het voormalige graafschap Loon), van Velroux en Plenevaux (in het land van Luik). Deze Rolman Hoen kreeg in 1522 het bezit van de halve Heerlijkheid Hoensbroeck, waartoe behoorde het riddergoed „van den Aldenhof tot Kouvenrade”. Ook de naam Kouvenrade is dus al heel oud.

Rolman Hoen was gehuwd met Elisabeth van Hulsberg, genaamd Schaloun. Hij komt in zijn tijd meermalen voor als getuige bij akten, enz.

Omstreeks dezelfde tijd vindt men gegevens omtrent de heffing der tienden. Sinds 1546 werden deze geheven ten behoeve van de hertogen van Brabant. Deze bestonden uit twee delen: de helft werd geheven bij de gebiedende Heer: de Heer van Hoensbroeck. Het ander deel werd geheven bij de bezitter van de Aldenhof. In dit „ander” deel drukte een „novaal-tiende” (=  $\frac{1}{9}$  van de bedoelde heffing) op de omstreken van het „Dellerboschken” te Hoensbroeck. Deze novaal-tienden werden geheven op nieuw ontgonnen gronden. Een deel van de omgeving van genoemd bosje werd dus in de 16e eeuw al gerooid en was in gebruik of in eigendom bij de bezitter van de Aldenhof. <sup>3)</sup>

Slanghen heeft geen bewijzen kunnen vinden omtrent een in diezelfde tijd te Hoensbroeck gestaan hebbend „klooster”. Wél ontmoet men bij hem het z.g. „Nonnengoet”, dat door hem als onderleen van het huis Hoensbroeck beschreven is. Het stond beschreven bij de Aldenhof. In 1554 was dit uit bouw- en weiland bestaande „goet” 5 à 6 bunders groot.

Ook beschrijft hij pag. 94 een z.g. „Begijne-weijde” die langs de „Kauvenraderweg” lag. Deze weide komt in oude schat-cedullen voor en had een oppervlakte van twee en een half zil.

Toch schrijft hij:

„Betrekkelijk een klooster dat, volgens traditie, oudtijds te Hoensbroeck kan hebben gelegen en waarvan de Kloosterstraat haar naam zou dragen, zijn geen bewijzen voorhanden.”

Van een bestaan hebben van een romeins huis in de Kouvenderstraat heeft Slanghen geen kennis gedragen. De resten immers werden eerst in 1952 aangetroffen. Men zou nu in een en ander een verband kunnen zien. „Nonnengoet” en „Begeijne-weijde” kunnen identiek zijn met het romeinse huis. Beide zijn beschreven in de Kouvenderstraat bij de Aldenhof. Zou in dát huis in de latere eeuwen niet een kloostergemeenschap gehuisvest geweest zijn?

In deze gedachte ligt ook een weerspraak van hetgeen Slanghen pag. 77 schrijft:

„Het leen genaamd „Nonnengoet”, volgens eene lijst der Onderleenen van het huis Hoensbroeck, gelegen bij den Aldenhof, schijnt hetzelfde te zijn als dat aan den Pappartsberg (nu Schurenberg) bij den Nauenhof.”

Hoe Slanghen tot deze vermelding gekomen is, moet onbegrijpelijk blijven. Eenerzijds accepteert hij de aanduiding „bij den Aldenhof” en anderzijds laat hij dat Nonnengoet ongeveer een half uur gaans van de Aldenhof verwijderd plaatsen.

Welke betekenis ook moet men hechten aan zijn pag. 94 geschreven woorden: „volgens traditie”? Bedoelde hij, dat men (dat is: in de volksmond) oudtijds sprak van een klooster? Of wilde hij benadrukken, dat de naam Kloosterstraat toch een historische achtergrond moet hebben? Beide gedachten zijn aanneembaar.

Gedurende langere tijd was de Aldenhof waarschijnlijk het enige bouwwerk, dat aan de Kouvenderweg stond. Mogelijk ook heeft het romeins huis ertegenover het nog een tijd als bewoonbaar huis uitgehouden. Elders (pag. 101) noemt Slanghen Kouvenrade zelfs als een „gehucht” van Hoensbroek!

De eigenaren van de Aldenhof genoten een zekere welstand. Men kan dit nog waarnemen aan het nu nog bestaande woongedeelte van de vroegere hoeve. Ook vindt men daarvoor steun in oudere gegevens.

Zo vindt men in het register der kerkrenten van de parochie St. Jan Evangelist te Hoensbroek onder de twaalf (1558) genoemde jaarlijkse inkomsten: Juffrouwe Lysbet Van den Aldenhof. Zij stichtte een inkomst van acht vaten rogge (twee voor de pastoor en zes voor de kerkfabriek). Als onderpand stelde zij de inkomsten van de pachthoeve „van den Peerboom” bij Voerendaal. Deze niet-onbelangrijke hoeve was dus haar eigendom. <sup>4)</sup>

Voorts wordt deze vrouw vermeld als weduwe van Rolman Hoen van den Broeck en als mede-eigenaresse van hoeve „de Dohm” te Welten. Deze hoeve was schatplichtig als Keuls leen onder de Bank van Heerlen (Slanghen pag. 26).

De Aldenhof wordt niet genoemd onder de leenhoven, die schatplichtig waren onder de Bank van Heerlen. Wel ontmoet men de hof als klein- of kluppelleen voor wat betreft „die tiende”. Zij was als zodanig (onder-) horig aan het Leenhof van Hoensbroeck. De eigenaar was niet tot betaling van een „vol” hergeweide verplicht (1586).

De tweede zoon van Rolman Hoen droeg de naam van Renier Hoen tot den Aldenhof. Deze heeft de hof bewoond tot aan zijn dood ( $\pm$  1621). Ook omtrent deze Renier zijn meerdere gegevens bekend.

Hij was leenman van Hoensbroeck en lid van „de ridderlijke staat des lands van Valkenburg”. Met meerdere anderen was hij op Driekoningendag 1589 op een landdag te Valkenburg.

Zijn eerste echtgenote was Francisca van Kerckhem. <sup>5)</sup>

Zijn tweede echtgenote was Geertruid van Zwembruggen. Slanghen vermeldt deze Geertruid als voorkomende (1591) in het doopregister van de parochie Nuth. Inderdaad komt zij in dat register voor. De betreffende doopakte luidt:

„4 May anno 1591 baptizata est filia Hermanni Einaten domicelli in Remersbech et Adrianæ uxoris suæ nomine Cecilia, quam susceperunt Cornelius Randenraedt et Gertrudis uxor Reneri Hoen domicelli in antiqua villa”.

Hier heeft men dus een vermelding van de „Aldenhof” uit die tijd die er op wijst, dat deze hoeve reeds toen die naam droeg en bovendien als acceptabel aangeeft, dat zij een deftige behuizing (villa) was. Ook het feit, dat deze Geertruid als peettante fungeerde voor een telg uit de familie (van) Einatten mag een aanwijzing zijn, dat de bewoners van de Aldenhof in aanzien stonden.

Renier Hoen maakte op 5 december 1612 ten overstaan van notaris Hendrik Sniijders en getuigen zijn testament. Hij vermaakte o.a. aan de kerk van Hoensbroeck voor eenmaal 200 „Filipsdaalders”. Voor de armen van Hoensbroeck vermaakte hij 12½ daalders die jaarlijks acht of tien dagen voor Palmdag uitgereikt moesten worden. De tekst daarvan luidde:

„in praesentiae pastoris et custodis per mamburnum pauperum”.

Hij overleed zonder nakomelingen. Na zijn overlijden is de volle eigendom van de Aldenhof overgegaan op de heer Baron Adriaan van en tot Hoensbroeck. Het bezit werd nadien vermeerderd met de oorspronkelijk tot het riddersgoed Ter Veurdt behoord hebbende weilanden c.a. <sup>6)</sup>

Omstreeks 1680 komt men nog tegen „de tiende van den Aldenhof gelegen boven en beneden het Dellerboschken”. Deze was toen een leen aan het huis van Hoensbroeck. Tot omstreeks 1750 moet de eigendom van de Aldenhof aan de familie van Hoensbroeck gebleven zijn.

Het is zo jammer dat uit die tijd zo weinig positieve gegevens voorhanden zijn. Eerst na de invoering van het kadaster is men in staat officiële stukken te volgen.

Slanghen vermeldt nog, dat de hoeve vóór 1859 geheel voor landbouwdoeleinden hertimmerd werd. Dat wil dus zeggen, dat zij na die tijd niet meer als herenhuis gezien moet worden. De vroegere sfeer bleef nog wel in zekere mate bewaard. Het cachet van „villa” blijkt echter door de wijze van herbouw en bewoning verloren te zijn gegaan. Ook was in de loop der jaren de eigendom (weilanden c.a.) weer versnipperd geworden.

(Wordt vervolgd)

P. A. H. M. PEETERS

- 
- 1) Onderzoek door de afd. Regionale Bodemkunde, Geologie en Mineralogie van de Landbouwhogeschool te Wageningen.
  - 2) Het Markgraafschap Hoensbroeck, enz. pag. 66/67 c.a.
  - 3) Aan het „Dellerboschken” herinnert te Hoensbroeck de Delstraat. Deze naam is gegeven bij raadsbesluit van 2 juni 1921, no. 79, aan een straat in de woninggroep der staatsmijnen, die men algemeen met de naam „Steenberg” aanduidt.
  - 4) Riddersgoed Peerboom ten westen van en nabij kasteel Cortenbach. De oude hoeve bestaat sinds langere tijd niet meer.
  - 5) Met Ph. W. van Kerckhem procedeerde de Heer van Hoensbroeck over Lorbroeck. (Zie Land van Herle 1955 pag. 96 en Hoensbroeck-Bijdrage tot Heemkennis pag. 35)
  - 6) Voor Ter Veurt zie : Land van Herle 1959, 123; 1960, 22.

# Imstenraadse Bijdragen

## IV

### VIER RELIGIEUZEN

**B**IJ het opstellen der genealogie in de vorige bijdrage zijn reeds de vier religieuzen uit de familie van Imstenraedt ter sprake gekomen. Aan haar wordt deze bijdrage gewijd, bijzonder aan Maria, priorin van Sinnich en Agnes, abdis van het Munster te Roermond.

#### 1. MARIA PRIORIN VAN SINNICH.

Het klooster der adellijke kanonikessen van de H. Augustinus te Sinnich is rond het jaar 1243 gesticht door de toenmalige abt van Rolduc. Het klooster was toegewijd aan de heilige martelaar Georgius. De zusters kwamen uit twee oudere Rolducse stichtingen, Kerkrade en Scharn. De toestand in die kloosters immers was van dien aard, dat men er de voorkeur aan gaf ze op te heffen. Sinnich (bij Teuven) moest nu de taak overnemen. We zullen ons niet in de lotgevallen van Sinnich verdiepen, dan voor zo ver het voor ons onderwerp nodig is. (1).

In de dagen van abt Johan Goer (1485-1508) was echter een hervorming in de afhankelijke stiften Marienthal en Sinnich wel gewenst. Marienthal werd door zijn toedoen spoedig hervormd (1486), doch in Sinnich ging het niet zo vlug (2). Toch is het tot een goede hervorming gekomen en wel langs een omweg. In 1497 begon de gravin van Schwartzenberg, echtgenote van de gouverneur van Limburg, de stichting van een kloostertje in de stad van die naam. Zij had daarvoor vier religieuzen laten komen uit het klooster Holtzem bij Neuss. De moeilijkheden waren echter groter dan men verwacht had en het zag er naar uit dat de stichting mislukken zou. De abt van Rolduc onder wiens gezag de parochie van Limburg stond, zond de nonnen toen naar Sinnich in de hoop dat klooster aldus te kunnen hervormen. Vier religieuzen van Sinnich toonden zich tot hervorming bereid en de leiding werd toevertrouwd aan Maria de Walhorn, geproteste van Sinnich. Dat was in februari 1498. Maria overleed na tien jaren op 4 februari 1508 en werd opgevolgd door Odilia Radloe. Slechts enkele dagen daarna overleed abt Johan Goer, zodat zijn opvolger, Arnold Vink, na zelf gekozen en bevestigd te zijn, als eerste taak kreeg, de nieuwgekozen priorin te bevestigen. Odilia was toen pas vijfentwintig jaar oud. In de acht jaren van haar bestuur heeft zij materieel zowel al geestelijk Sinnich hervormd en herbouwd. Maar desondanks voelde zij de verantwoordelijkheid als een te zware druk en herhaaldelijk vroeg zij de abt, haar van haar taak te ontheffen, doch vergeefs. Arnold wilde van een abdikatie niets weten. De goede gang van zaken bewees beter dan wat ook dat Odilia voor haar ambt geschikt was.



In 1515 overleed abt Arnold. Zijn opvolger werd Johan Potens. Deze kwam terstond na zijn keuze (rond het feest van Allerheiligen) naar Sinnich om er een visitatie te houden. Toen hij nu eens alleen in de kerk was, kwam de priorin plotseling naar hem toe en reikte hem alle sleutels van het huis over, daarmee te kennen gevend dat zij voor haar ambt bedankte. Haar ekonome volgde haar voorbeeld en de abt, overbluft als hij was, aanvaardde beider abdikatie. Spoedig had hij iemand gevonden die naar zijn mening een geschikte opvolgster zou zijn. Dat was *Maria Emsenraedt, dochter van Meer*.

Wij weten niets over het voorgaande leven van deze nieuwe priorin, die door sommigen abdis genoemd wordt, hoewel minder juist. In die dagen sprak men in Sinnich nog niet van een abdis. Sinnich bezat goederen in Mheer en daarvoor heeft het in later eeuwen nog moeten strijden met de eerste heer uit de familie De Loë, nog tijdens het leven van de weduwe van Imstenraedt, in 1687. Of via die bezittingen een relatie ontstaan is? Op de lijst der geproteste zusters die van 1507 tot 1767 loopt, maar waarop een onderbreking voorkomt van 1509 tot 1570, komt Maria niet voor. Wel vinden we op 6 februari 1509 aangegeven *Heriberta van Emsenray* (3). Toch vermoed ik dat Maria rond diezelfde tijd zal zijn ingetreden, eerder vroeger dan later. Het is eveneens maar een vermoeden dat Heriberta en Maria zusters waren.

Nog een derde Imstenraedt zien wij in Sinnich, insgelijks Maria geheten, dochter van Gerard en dus achternicht van de priorin. Zij is reeds in de vorige bijdrage ter sprake gekomen. De akte die haar vermeld is wel een tendentieuze kopie, maar daarom kan het feit van Maria's intrede nog wel waar zijn. (4). Wij vinden verder nooit of nergens melding van haar gemaakt. Het is mogelijk dat zij weer uitgetreden is. Ook uit de familie de Loë schijnen enkele leden in Sinnich kanonikes geweest te zijn, zij het ook dat zij nooit op die naam genoemd worden, maar op de naam *Meer*.

Om nu op de priorin terug te komen. Wij weten niets van haar leven vóór haar benoeming tot overste van Sinnich. Met de tijd van haar prioraat is het niet veel beter gesteld. Wel kunnen we aannemen dat ze nog niet oud geweest kan zijn, zeker niet veel ouder dan dertig. Zij ging voort op het door Maria de Walhorn en Odilia Radloe ingeslagen pad. Het best zijn we nog ingelicht over haar materiële bestuur. Zo zorgde zij er voor dat de bevoegdheden en de grenzen van de heerlijkheid Sinnich duidelijk werden afgebakend. De administratie was in orde en in de jaren 1533/4 werd het kloostergebouw geheel gerestaureerd en uitgebreid. Tenslotte werd er een uitgebreid register opgesteld, *Liber Sancti Georgii regulissarum in Sinnich patriae Lymburgensis anni 1518* (5). Verder vinden we de priorin of „dame” nog enkele malen in de akten vermeld, zonder dat wij uit deze bestuurlijke verklaringen iets bijzonders aangaande haar persoon leren (6). Belangrijker is de mededeling uit de *Annales Rodenses* over een poging, Rolduc met zijn dependenties bij Windesheim aan te sluiten. Het klooster Windesheim (ten zuiden van Zwolle) is ontstaan uit de Moderne Devotie van Geert Groote. De kanuniken leefden er volgens de regel van Sint Augustinus en waren dus



geestverwanten van de kanunniken van Rolduc. In de loop van de vijftiende eeuw hadden zoveel kloosters zich bij de hervorming van Windesheim aangesloten dat de beweging was uitgegroeid tot een machtige kongregatie die huizen telde in heel het gebied van het tegenwoordig Nederland en België en West- en Midden-Duitsland.

In de tijd die ons bezig houdt, stond de kongregatie nog in volle bloei, zodat zij degenen die zich bij haar wilden aansluiten geheel de wet kon voorschrijven inzake aanpassing en bestuur. De kleding, de dagorde, heel de leefwijze moest tot in de kleinste kleinigheden worden overgenomen en er was geen plaats meer voor eigen plaatselijke gewoonten en gebruiken. Ja zelfs de titel van abt wilde men niet meer handhaven en een prior zou aan het hoofd staan.

Nu schijnt het dat abt Leonard Dammerscheid (1522-57) ondanks deze rigoureuze eisen wel genegen was, Rolduc bij Windesheim te doen aansluiten(7). Hij heeft daarom in Rome verlot gevraagd tot de belangrijke stap te mogen overgaan of er althans over te beraadslagen. De tekst van Ernst geeft nu de interpunctie zo, dat men lezen moet dat de Windesheimers toen juist op Generaal Kapittel bijeen waren in Groenendaal (bij Brussel) en dat de abt zich daarheen begeven heeft. Aangezien er uit die tijd slechts twee Generale Kapittels in Groenendaal geweest zijn, namelijk in 1528 en 1551, is daarmee het tijdstip van deze poging aangegeven.(8). Nu spreken de *acta* dezer kapittels niet over de kwestie, zodat we slechts met de *Annales Rodenses* kunnen constateren dat er niets van gekomen is. De algehele onderwerping van abt en konvent aan het Generaal Kapittel van Windesheim was niet te verenigen met de van ouds bestaande onderwerping aan de bisschop van Luik. De abt kon op eigen gezag niets veranderen en zo kon er van verdere plannen niets komen. Over de houding van de bisschop wordt verder niet gesproken. Daarmee was ook voor de van Rolduc afhankelijke kloosters (waaronder Sinnich) de kans verkeken.

Wij weten niet hoe de priorin en haar kanonikessen tegenover dit alles stonden. De schrijver der *Annales* (abt Heyendal †1733) bekend dat zijn bronnen tegenstrijdig zijn. Het indult van Rome dateert uit Leonards eerste bestuursjaren. Een ander dokument, dat wij nu gaan noemen, doet vermoeden dat de pogingen tot aansluiting bij Windesheim veeleer uit zijn laatste jaren stammen.

Het blijkt namelijk dat er bij het Hof in Brussel klachten binnengekomen zijn over de toestand in Hoydonk en Sinnich. Op last van Karel V werd de abt ernstig aangemaand voor verbetering zorg te dragen. De tekst slaat wellicht vooral op Hoydonk, maar er moet in Sinnich toch ook een en ander ontbroken hebben. Heyendal meent nu dat dit juist de reden is geweest, waarom Leonard de hulp van de Windesheimers wilde inroepen. Daar dit niet gelukte, moest hij op andere wijze in de nood voorzien. De abt die zich toen te Brussel bevond, is vandaar met enkele speciaal aangewezen kommissarissen naar Sinnich gegaan. Het resultaat van deze visitatie was, dat priorin Maria van Imstenraedt werd afgezet (14 augustus 1556). Zij had een-en-veertig jaar het klooster bestuurd en was nu door leeftijd en ziekte aan het eind van haar krachten. Odilia

Radloe die vóór Maria reeds priorin geweest was en toch ook al in de zestig was, werd weer tot priorin aangesteld. Zij bestuurde het klooster nog vijftien jaar tot aan haar dood op 14 oktober 1571. Met wijs beleid heeft zij de observantie gered.

Van Maria van Imstenraedt horen wij verder niets meer. Het Monasticon Belge meent, met een verwijzing naar de *Annales Rodenses*, dat de kritiek op Maria's bestuur nog verband hield met de hervorming van 1498. Maar daarvan is niets bekend. In de *Annales* staat dat in elk geval niet te lezen. Evenmin is het juist dat zij nog in 1562 en 1566 genoemd wordt. De verwijzing naar Brouwers is onjuist. Wel geeft Franquinet een regest van 1586 waarin de *Vrouw van Emsenraide* met prior Johan Kemp samen genoemd wordt (9). Daar het stuk een kopie is uit de XVIe eeuw, zal hier een vergissing in het spel zijn. In elk geval is er geen reden, aan te nemen, dat er een tweede Maria van Imstenraedt priorin van Sinnich geweest is.

We kunnen dus besluiten met te zeggen dat Maria's prioraat het klooster tot groot voordeel geweest is, zo geestelijk als materieel, maar dat zij het op haar oude dag niet meer aankon. Daardoor zijn ongewenste toestanden gekomen die een verandering van hoofd wenselijk maakten.

## 2. AGNES ABDIS VAN ROERMOND.

Ook over Agnes III, abdis van het munster van Roermond, kunnen wij slechts enkele losse feiten achterhalen die ons maar weinig over haar persoon doen weten. Het klooster van Roermond was in 1218 gesticht door Gerard III (al. IV) van Gelder en Margareta van Brabant, ten behoeve van hun moeder Richardis die non wenste te worden. Het jaar daarop nam het Generaal Kapittel van Citeaux het klooster in de orde op en sindsdien was Roermond een Cistercienserinnenklooster. Op den duur is het een adellijke abdij geworden. Het leven was er toen niet meer zo zwaar. Toch schijnt de abdij in de XVIe eeuw nog een goede indruk gemaakt te hebben, zodat twee zusters naar de abdij Ter Hunnepe (O.) gestuurd konden worden, om de abdis aldaar bij het herstel van de tucht behulpzaam te zijn(10). Roermond stond onder toezicht van de abt van Camp in het Rijnland, maar in de tweede helft der XVIe eeuw horen we niet van enig contact tussen abt en abdij. Alleen in de kwestie met de bisschop in 1598, zien we de abt op de achtergrond. Andere relaties met de orde waren er in die dagen al even weinig. Pas in 1628 liet het Generaal Kapittel zich weer met het klooster in en toen werd er dan ook gekonstateerd dat een hervorming wel nodig was(11).

Agnes van Imstenraedt nu deed haar intrede in Roermond in het jaar 1570, tijdens het abbatiaat van Elisabeth van Vlodrop (12). Zij was de dochter van Gerard van Imstenraedt en Agnes Huyn van Amstenraedt. We mogen haar geboorte wel stellen rond het midden van de zestiende eeuw. Dat zij een plaats vond in de abdij van Roermond bewijst dat de familie toen reeds groot aanzien genoot. Hoe deze relaties met de verre abdij tot stand gekomen zijn, ontgaat ons.

Volgens de Crassier is Agnes in de zomer van 1598 abdis geworden.

Van haar intern bestuur kunnen we alleen meedelen dat er tijdens haar korte abbatiaat vier adellijke juffers professie deden, hetgeen veel genoemd kan worden als men het vergelijkt met de abbatiaten van de anderen (13).

Het enige opmerkelijke feit uit haar bestuursperiode toont dat zij een onafhankelijke persoonlijkheid was en niet genegen spoedig voor een bezwaar uit de weg te gaan. Op het einde der eeuw is er namelijk een kwestie ontstaan waarbij alle Roermondse instanties gemoeid waren. Op 17 december 1596 had de magistraat van de stad in overleg met de bisschop Cuyck besloten de kermis en de jaarmarkt van de derde Pinksterdag en de twee volgende dagen te verplaatsen naar Drievuldigheidszondag en de twee volgende dagen.

Het was dus een kwestie van enkele dagen verschil. De afspraak was verder dat de bisschop de zaak voor het Hof van Brussel in orde zou maken. Op 11 juli 1597 volgde de goedkeuring van koning Philips II. De burgerij had daartegen nauwelijks bezwaar gemaakt. De bisschop had echter nog andere plannen. De aanleiding van kermis en jaarmarkt lag in het patroonsfeest van de H. Geestkerk (sinds de oprichting van het bisdom kathedraal) en in de processie die op de derde Pinksterdag vanuit de Munsterkerk door de stad trok. Hij wilde die processie van de kathedraal laten uitgaan. Maar daartegen kwam de abdis in verzet. De abt van Camp steunde haar daarbij met een beroep op de traditie die al bestond van de stichting der abdij af (14).

Bisschop en abdis hielden beiden voet bij stuk. Op 11 april 1598 deed de abdis een beroep op Brussel, maar op instigatie van de Bisschop werd dit verzoek afgewezen op 11 mei 1599, dus meer dan een jaar later (15). Intussen hadden de nonnen met Pinksteren 1598 haar oude traditie voortgezet tot grote ergernis van de bisschop. Hij onderbrak er zijn visitatiereis voor en kwam ijlings van Venlo naar huis (16). Daarbij heeft hij het niet gelaten. We mogen het immers wel aan zijn toedoen wijten dat paus Clemens VIII hem op 13 dec. 1599 een brief zond, waarin de kwestie ter sprake komt en als aanleiding gebruikt wordt voor verder optreden tegen de nonnen (17). De zaken worden daarin enigszins anders voorgesteld dan ze ons uit vorengenoemde bronnen bekend zijn. Het heet namelijk dat de nonnen na de weigering van Brussel en het verzet van de bisschop de verjaardag van de kerkwijding van de kathedraal toch op de oude dag gevierd hadden en dat zij bovendien op de derde Pinksterdag de (traditionele) processie door de stad gehouden hadden.

De paus beklagt zich nu dat er geen slot meer onderhouden wordt, dat er geen tucht heerst in het klooster, dat er geen visitatie meer gehouden wordt en dat de misbruiken dus ongehinderd kunnen binnendringen en voortwoekeren. Daar de orde in gebreke gebleven is, ziet hij zich nu genoodzaakt zelf in te grijpen en daarom benoemt hij de bisschop tot apostolisch visitator voor abdis en monialen. De bisschop moet dan een visitatie houden en daarna alle maatregelen nemen die hij noodzakelijk acht voor het herstel van de goede orde en een waarachtig kloosterleven. Daarbij moet hij zich speciaal laten leiden door de

decreten van het concilie van Trente. Hij moet dus de leefwijze der nonnen verbeteren en het slot weer invoeren. Als ze weerspanning zouden zijn, moet hij er niet voor terugschrikken streng te straffen, desnoods met behulp van de wereldlijke arm. Beroep op hogere autoriteiten, exemptie of eigen gewoonten en rechten van huis of orde worden bij voorbaat afgewezen, zodat de bisschop vrijelijk en effectief kan optreden en zijn werk door niets of niemand belemmerd wordt. Uitdrukkelijk wordt er nog bijgevoegd dat de nonnen de kerkwijding moeten blijven vieren op de vastgestelde dag, zijnde de derde Pinksterdag, en dat er van een processie der nonnen geheel geen sprake meer mag zijn.

We weten niet hoe het verder gegaan is. De bisschop is in het jubeljaar 1600 op beevaart naar Rome gegaan en heeft daar waarschijnlijk mondeling verslag uitgebracht. Als we echter in 1628 het Generaal Kapittel de abt van Camp de opdracht zien geven, in Roermond eens goed op te treden, dan hoeven we ons over de resultaten van Cuycks visitatie geen illusies te maken. Wanneer we overigens dergelijke verhalen horen uit de tijd der tachtigjarige oorlog, moeten we ons wel wachten al te hard over zulke toestanden te oordelen. De staat van oorlog schiep vanzelf ongewenste situaties, zeker in een vestingstad in het omstreden gebied. Een jaar na de verhaalde gebeurtenissen moest de stad op bevel van de Aartshertogen vijftig ruiters van de graaf van Salm opnemen. Tot dan toe had men de kloosters bij de inkwartieringen ontzien, doch deze keer moesten ook zij er aan geloven. Het was twee dagen vóór Kerstmis 1600. Het Munster kreeg opdracht twee soldaten „int gasthuys mit bedt ende toebehoir taccomoderen”, maar de „eerwerdige Vrouwe opt munster”, dat is dus Agnes van Imstenraedt, diende schriftelijk haar beklag in bij het stadsbestuur en weigerde de soldaten vuur en licht te bezorgen. Een „eersaem magistraet” antwoordde haar daarop, eveneens per brief, dat zij over de genomen beslissing niet klagen kon en dat men haar, gelet op de tijdsomstandigheden, nog zeer schappelijk behandeld had (18). Wij horen niet hoe het afgelopen is, maar de abdis zal wel gedwongen zijn geweest toe te geven.

Daarmee is alles verteld wat wij over het abbatiaat van Agnes van Imstenraedt weten. Volgens de Crassier overleed zij op 2 februari 1604. In het nekrologium of dodenboek der abdij schreef men op de dag van 2 februari:

Heden overleed de eerwaarde Vrouwe Agnes van Imstenraedt, eenentwintigste abdis van Roermond, die gedurende vijf jaren en zes maanden zowel in het geestelijke als in het tijdelijke op loffelijke wijze de abdij bestuurd heeft. Elke zuster kreeg van haar een kwart wijn en zij liet bovendien nog 52 gulden brabantse koers aan kontanten na <sup>19)</sup>.

(Wordt vervolgd)

C. DAMEN O.S.B.

## Aantekeningen.

- 1) Voor Sinnich zie P. C. BOEREN, De abdij Rolduc (Maastricht, 1945) passim; D. BROUWERS, Histoire du chapitre noble de Sinnich de l'ordre de S. Augustin, in: Periodique trimestriel de la Soc. vervietoise d'archéologie et d'histoire, vol. 5 (Verviers, 1904) 1—211; MONASTICON BELGE, tome II, fasc. 3 p. 463 vv. speciaal 470/1. Ondanks de zorg die men aan de voortzetting van dit laatste werk besteed heeft, vraagt de passage die ons aangaat wel enige reserve. Vooral de voetnoten zijn kennelijk door elkaar gehaald. De aangehaalde plaatsen staven niet altijd de beweringen in de tekst.
- 2) Voor de hervorming zie *Annales Rodenses* ed. Ernst (Histoire du Limbourg tome VII) 104 vv. De editie van Ernst is naar een kopie (en niet de beste) vervaardigd. Daarom heb ik er ter controle het beste handschrift in Rolduc op nageslagen.
- 3) G. D. FRANQUINET, Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van de abdij Kloosterrade en van de adellijke vrouwenkloosters Marienthal en Sinnich, p. 275, n 31.
- 4) BROUWERS, Sinnich, n. 122. In dit stuk wordt Maria's vader, Gerard, een neef (neveu, dus oomzegger) van de priorin Maria genoemd.
- 5) Een en ander naar Brouwers, a.w. 28/9 en Monasticon Belge II, 470/1.
- 6) Brouwers, a.w. nn. 115 (vóór 1517); 118 (1528); 122 (1556), alsook in een akte van 1529.
- 7) *Annales Rodenses*, 109 vv. en 117 vv. De interpunctie in het beste handschrift te Rolduc is enigszins anders, zodat men de tekst ook anders lezen en interpreteren kan, maar daar worden we niet wijzer van.
- 8) Dr S. van der WOUDE, Acta Capituli Windeshemensis (Den Haag, 1953) 129 en 154.
- 9) Franquinet, a.w. 268 n. 23.
- 10) R. POST, Kerkelijke verhoudingen in Nederland vóór de Reformatie (Utrecht 1954) 291.
- 11) J. M. CANIVEZ, Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis, VII (Leuven, 1939), 366 n. 45.
- 12) Karel ROMEN, Oorkonden en bescheiden betrekking hebbend op de adellijke abdij der Cistercienserorde van O.L. Vrouwmunster te Roermond, in: Limburg XXII (1916) 82. Het jaartal wordt gegeven door L. de CRASSIER, Notes sur le munster de Ruremonde, Publications 55 (1924) 117. Tegen zijn werk heb ik al gewaarschuwd. Ik heb zijn gegevens verder niet kunnen controleren. Zijn opgave van Agnes' vader steunt op de oude dwaling, die in de vorige bijdrage afgewezen is.
- 13) Romén, a.w. 82.
- 14) Romén, a.w. 125 vv.
- 15) Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 35 (1912) 450. Gelet op het voorgaande lijkt het regest me niet helemaal juist.
- 16) „Ik zou naar Roermond niet zijn teruggekeerd, indien het geschil over de processie van het munsterstift mij niet had teruggeroepen, zoals bekend is”, aldus aangehaald door HABETS, Geschiedenis van het bisdom Roermond, II, 468.
- 17) J. D. M. CORNELISSEN, Romeinse bronnen voor den kerkelijken toestand der Nederlanden onder de apostolische vicarissen, 1592—1727, I (Den Haag, 1932) n. 87.
- 18) Fr. NETTESHEIM, Kronyk der stad Roermond van 1562 tot 1638, deel II, Publications 10 (1873) 307. Dergelijke kwesties waren al meer aan de orde geweest, Romén, a.w. 124 voor het jaar 1583.
- 19) J. B. SIVRE, Het necrologium der adellijke abdij van O.L. Vrouwmunster te Roermond, Publications 13 (1876) 185.

# Passart - Nieuwenhagen

**O**VER de topografische verklaring van Passart-Nieuwenhagen — dialectisch Basjtesj Nuujenhage — onder de rook van de Staatsmijn Emma, verkeert men nog in het onzekere. Kwam Nieuwenhagen in plaats van een ander Hagen en was Passart een latere nadere onderscheiding van andere Nieuwenhagens? Heeft de uitgang hagen iets te maken met struikgewas of opgaand geboomte ter bescherming van bouwwerken tegen te sterke vochtige westenwinden, zoals men dat nu nog in de Eifel en de Ardennen kan zien? In Limburg komen diverse plaatselijke benamingen voor met het suffix hagen, zoals o.a. Printhagen, Wolfshagen, Kathagen, Hilleshagen, Terhagen te Grathem, Strijthagen.

Toen in 1917 de N.V. Carisborg haar kantoren inrichtte op Passart-Nieuwenhagen, was de tegenwoordige Passartweg nog een mooie eikenlaan, met links en rechts vruchtbare akker- en weilanden. De forse inrijpoort, met het ankerjaartal 1612, deed direct denken aan een vroeg-middeleeuwse ridderwoning, te bereiken via diverse slotgrachten en ophaalbruggen. Grote economiegebouwen flankeerden dit alles tot een machtig gebouwencomplex. In 1917 waren de grachten en vijvers reeds grotendeels dichtgegroeid of gedempt, doch één ophaalbrug was er nog. Het Rijksarchief in Limburg en het Stadsarchief van Maastricht bezitten géén archivalia over dit gebouw en het was een uitkomst, dat de tegenwoordige eigenaar, graaf M. d'Ansembourg te Amstenrade, mij gegevens uit het familiearchief ter inzage gaf. Vooreerst een mooie grote plattegrond van omstreeks 1750, waarop het gebouwencomplex met het grachtensysteem voorkomen; op het kadaster te Maastricht is op een kaart van omstreeks 1830 ook een en ander nog te zien.

In de Voorlopige lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Deel VIII wordt Huis Passarts-Nieuwenhagen beschreven als „klein, rechthoekig bakstenen huis, ter plaatse van een vroeger kasteel; de vensters met hardsteen omraamd; deurbovendorpel met cartouchesluitsteen; eiken wand-kastfront; het huis gemoderniseerd en verhoogd. Van de aansluitende bakstenen voorbarchthoeve is een vleugel ouder en heeft een vierkant verhoogde poort met hardstenen rondboog en het ankerjaartal 1612; thans onder mansarde-tentdak”. In 1957 onderging dit laatste een hoognodige kleine restauratie; momenteel ziet de zgn. pachterswoning er uiterlijk slecht uit.

Voor de oudste historie van dit tussen Terweyer, Carisborg en der Hove gelegen ridderleen kan men het best putten uit „Lenen van Valkenburg”, door Jos. Habets.

Ook „Publications 1932, Dictionnaire historique”, van de Crassier, geeft een resumé over Passart-Nieuwenhagen, dat als groot Wickraderleen te Valkenburg werd verheven. Aan deze ridderzetel was verbonden het jacht- en visrecht in de gehele Bank Heerlen. Volgens de Crassier verving





*Poortgebouw*

een gebouw uit de achttiende eeuw het oude kasteel. In de oostelijke muur naast de poorttoren is in zwarte steen nog met enige moeite het jaartal 1687 te lezen. Drie vensternissen kunnen oude schietgaten geweest zijn. In het Land van Valkenburg was het bestuur in handen van twee standen n.l. De Ridderschap en de Bankafgevaardigden. In 1663 zijn 17 leden van de adel ingeschreven en als bezitters van een riddermatige hofstede hebben ze alle 17 toegang tot de vergadering van het bestuur van het Land van Valkenburg, o.a. de graaf van Hoensbroek, en de heren van Blitterswijk-Passart voor Passart-Nieuwenhagen. In de bekende taxatielijst van 1570 voor de belastingen behoort Passart-Nieuwenhagen tot de hoogstaangeslagenen, vgl. Passart-Nieuwenhagen Fl. 80.—, Koningsbeemd Fl. 45.—, Hoenshuis Fl. 47.—, Doom te Welten Fl. 76.—. Naast het recht van convocatie op de landdag wijst ook het recht van Kerkelijke vrijheid voor de katholieke godsdienst in het tot de Generaliteitslanden behorende Heerlen op de belangrijkheid van deze riddermatige bezitting. In 1689 kregen de bezitters het recht mis te laten lezen in de huiskapel, die zij hadden laten bouwen (Publ. 1932 pag. 175). Waar die huiskapel geweest is, is moeilijk te bepalen, doch de zoon van de tegenwoordige pachter Brands vond bij het verwijderen van oude verflagen op de grote toegangsdeur tot de paardestallen (een grote ruimte





*Overzicht kasteel*

circa 15 bij 8 m. en wel 6 meter hoog, met nog grote open schouw) een groot geschilderd kruis. Als schamppaal bij inrijpoort zit een grote hardstenen zuil in de grond, die misschien iets met deze kapel te maken had. Evenals Der Hove en Ter Weyer kreeg ook Passart-Nieuwenhagen het water van de Loopgraaf en was er een put en pomp.

Van dit in zijn tijd voornaam complex is nu het akker- en weideland grotendeels ten offer gevallen aan Staatsmijn Emma, Bruinkolen-exploitatie Carisborg en zal woningbouw waarschijnlijk nog wel een hap doen naar de rest.

Omstreeks 1350 bezitten de gebroeders Nieuwenhagen het leengoed. Toen omstreeks 1381 de hertogelijke regering te Brussel zeer geïnteresseerd was bij een juiste op schrift stelling van de leenrechten en plichten, verhief Renier Huyn van Amstenrade het leen. Diens dochter huwde met Gosewyn van Cortenbach. In 1442 was hun zoon Gosewyn leenverheffer. Andere leenverheffers waren Lambert Happert, Werner van den Horinck, Hendrik Huyn van Amstenrade en in 1547 Ulrich van Blitterswyck, genaamd Passart.

Blitterswijk is een dorp aan de Maas; in de tweede helft der vijftiende eeuw was Aert van Blitterswyck (overleden 1449) gehuwd met Elisabeth van de Donck, bezitter dier Heerlijkheid. Zijn stamwapen was in zilver een getand schildhoofd van keel; de tussenruimten waren gevuld door een kruis, heraldische sterren en leeuw en een vijftal muntafdrukken.

Deze familie Blitterswijk is later tot de hervormde godsdienst overgegaan (Vgl. de Maasgouw 1922, pag. 21).

De familie Blitterswyck heeft op het kasteel Passart-Nieuwenhagen ook gewoond. Op 26 mei 1657 bekennt Jr. Willem van Blitterswyck genaamd Passart, residerende op het huis Nieuwenhagen, in leen ontvangen te hebben 600 rijksdaalders uit handen van graaf Herman Frederik van den Bergh, heer van Stevensweert, Ohé en Laak. Jonkheer Willem verobligteert daarvoor zijn huis en goed Nieuwenhagen (Rijksarchief in Limburg).

12 sept. 1665 maakte Françoise Passart genaamd Blitterswyck, echtgenote van Hans Hendrik van Strijthagen, op het huis Nieuwenhagen, haar testament. Zij liet haar man het vruchtgebruik en haar vier kinderen de eigendom harer goederen na. Zij geeft haar man verlot om 2000 daalders op te nemen ten laste van haar kasteel Nieuwenhagen en van haar hof Overst-Voerendaal. Aan het natuurlijk kind van wijlen haar broer Jr. Passart, genaamd Barbara, schenkt zij twee bunders land in de TREBACH.

Bij akte van 2 jan. 1682, gedagtekend te Keulen, verklaren de echtelieden Johan Gerard van Kerberin en Margaretha Trost, dat de erfgenamen Strijthagen op 9 okt. 1679 het adellijk huis en goed Nieuwenhagen aan Isaac Slijpen en consorten verkocht hebben, maar dat ten voordele der familie Kerberin daarop een kapitaal gevestigd is (Rijksarchief in Limb.). Vervolgens werd Passart-Nieuwenhagen gekocht door Cornelis de Fays. Zijn dochter huwde in 1734 met baron Ferdinand Joseph Balthasar van Geyer-Schweppenburg; zij verkochten Passart-Nieuwenhagen op 15 juli 1765 aan Jan Hendrik Hagens, luitenant in dienst van de keurvorst van de Palts. Deze was een zoon van Renier Hagens, Schout te Nuth en secretaris van de schepenbank Schinnen, gehuwd met Maria Anna Fabritius. Om de koopsom te kunnen voldoen moest deze locale regentenzoon zich diep in hypotheekschulden steken. In 1784 woonde hij op Passart-Nieuwenhagen.

Op maandag 26 nov. 1821 verkocht Notaris Smeets te Heerlen Passart-Nieuwenhagen namens de erven van Mevr. Maria Theresia Hagens, Weduwe De LEAU.

Woensdag 15 juni 1825 verkocht notaris A. H. Slijpen, residerende te Heerlen opnieuw de bezittingen, op de affiche omschreven als:

1. Een herenhuis genoemd Passart-Nieuwenhagen, bestaande in keuken, drie benedenkamers, zes bovenkamers, kelder, zolder, stenen brug, binnendam, twee vijvers, omringende voorschreven gebouwen, alles in brikken en blauwe steen gebouwd; verder een moestuin, tesamen groot 1 bunder 65 roeden 60 ellen, reinende aan Mej. Hagens en de wed. C. Voncken.
2. Een grasweide, gelegen naast vorenomschreven vijvers.
3. Twee bunders 79 roeden 45 ellen hooibeemd, gelegen achter den Eik.
4. Acht bunders 10 roeden 61 ellen land, genaamd op het Doodleger.
5. Elf bunders 46 roeden 44 ellen land gelegen in de Treebeek.
6. Acht bunders 47 roeden vierkant bos, genoemd Versilienboske, beplant met kaphout en opgaande eikenbomen.

Kopers zijn toen geweest Jos. Vroemen en Jean Gijsbert Bartelomy van

der Meer, pastoor te Maeseyck. Om uit onverdeeldheid te geraken werd op 3 maart 1838 weer Passart-Nieuwenhagen verkocht. Waarschijnlijk was er geen koper, en 21 aug. 1839 verkocht notaris Jan Reinier Lemmens, residerende te Lutterade openbaar Passart aan de Hooggeboren Heer Jean Baptist d'Ansenbourg voor Fl. 38620.—, totale grootte circa 82 bunders. In deze tijd moet ook de mooie kaart der bezitting gemaakt zijn, in de portefeuille van het particulier archief genummerd 25 A; hierop staan de vijvers nog mooi in kleuren aangegeven; ze heet: Figuratieve kaart der goederen van Passars-Nieuwenhagen, van de Zeer-eerw. Pater van der Meer te Maeseyck.

Voortaan woonde de pachter in het kasteelgebouw, o.a. Packbier en Otten, tot de administratie der N.V. Carisborg alhier haar vestiging vond.

A. BEAUJEAN.

# TERRA SIGILLATA

in het oudheidkundig museum te Heerlen

VERSIERING MET HET RADJE.

**A**LVORENS over te gaan tot deze laatste versieringsvorm volgt hier een overzicht van de aard der versiering in de loop der eerste eeuwen op de terra sigillata toegepast. Zoals we gezien hebben kwamen in de 1e eeuw na Chr. op de kommen Dragendorff no. 29 en no. 37 motieven voor in de vorm van bladeren, bloemen, dieren en personen. De kommen werden gemaakt uit vormschotels waarin deze versieringen met een stempel waren aangebracht. Uit zulk een vormschotel kon men dan praktisch zoveel afgietsels maken als men wilde. Werden de figuren te vaag vanwege de onvermijdelijke slijtage, dan werd vanzelfsprekend een nieuwe vormschotel gemaakt.

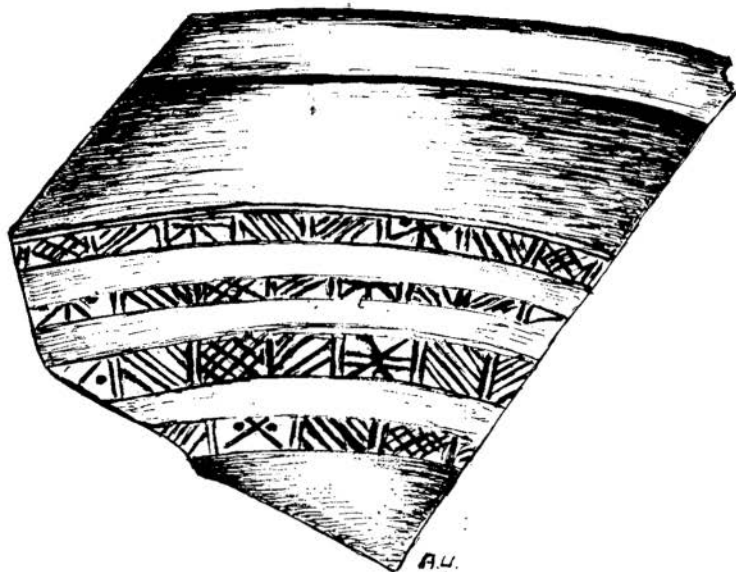
In de 2e helft der tweede eeuw kwam bovendien de ingesneden versiering in gebruik. Het product werd hierbij ingesneden met een scherp mes of met een beitel bewerkt. Tevens fabricceert men op het einde der 2e eeuw, begin 3e eeuw kommen met opgeplakte versiering en wel vooral in Centraal Gallië. Dit procédé paste men veel toe op melkteilen door het gebruik van gemodelleerde leeuwenkoppen, die apart gevormd werden en op de rand dezer melkteilen werden geplakt. De muil van de leeuw dient dan als mondopening om de vloeistof uit te gieten. In het Heerlens museum zijn hiervan enige exemplaren te zien.

Tenslotte krijgen we dan de versiering met het radje. Deze werd hoofdzakelijk in de IVe eeuw in O.-Gallië toegepast nadat vrijwel alle andere

motieven verdwenen waren. De terra sigillata industrie komt nu in haar laatste stadium.

De voornaamste verschillen tussen de terra sigillata der eerste eeuwen en die der vierde zijn:

1. Wijziging van de tint. Van mooi glanzend rood wordt de kleur ongelijk oranje-achtig, soms bleek.
2. Definitieve weglating van de uit een vorm gedrukte reliefs.
3. Geometrische figuren worden met een radje op de wand van de vaas gedrukt.



Schaal: 1:1

4. De naamstempel verdwijnt geheel en al. Het schijnt derhalve dat men de oorsprong van het product niet meer wil bekend geven en dat men hierin misschien zelfs een financieel voordeel ziet.

Deze wijzigingen zijn zeer kenmerkend, zodat men de IVe eeuwse terra sigillata zonder mogelijke vergissing direct kan thuis brengen. Deze sigillata staat feitelijk ook geheel op zich zelf en eindigt met de val van het romeinse rijk.

Het radje dat ter versiering dient bestaat uit een kleine schijf in de vorm van een molensteen voor de as. Meestal was het van klei gemaakt, maar er moeten er ook van hout geweest zijn en zelfs van brons. Het radje werd tegen de gladde wand van de pot gedrukt, nadat deze uit de vorm gekomen minstens een dag gedroogd had. Een zekere hardheid van de klei was namelijk hierbij noodzakelijk. Ook moest de wand goed glad gestreken zijn.

De versiering bestaat uit een smalle band waarop men het radje afrolde. De siermotieven waren ingekerfd op de buitenkant van dit radje en bestonden in het algemeen uit een aaneenschakeling van vrij ongelijke vakjes, meestal uit schuine streepjes. De vondsten in Lavoye (N.O. Frankrijk) hebben echter bewezen, dat dit procédé reeds op het einde der 3e eeuw in gebruik was en zelfs in de 2e eeuw op zwart en grijs aardewerk. Dit steeds terugkerende, eenvoudige motief geeft volgens M. R. Lantier een der dominerende karaktertrekken der keltische kunst aan, namelijk het onvermogen de levende vorm weer te geven.<sup>1)</sup>

De vakjes en streepjes, die eerst zuiver decoratief waren krijgen later onder invloed van het christendom een mystieke betekenis. Verder wijzen sommige astrologische tekens op oosterse invloeden door de handelsbetrekkingen met het verre Oosten. Reeds in het midden der 2e eeuw kwamen syrische kooplieden naar de Rijnstreek, Gallisch België en Noord-oost Gallië om een afzetgebied te zoeken voor hun glasproducten. Met de jaren nam die invloed toe. Ook handwerkslieden uit het Oosten zochten hier een blijvende werkgelegenheid. Deze Oosterlingen trachten eveneens volgelingen te winnen voor hun verschillende geloofsrichtingen, zowel uit filosofische als commerciële overwegingen.

Er zullen ook stellig onder de 4e eeuwse pottenbakkers aanhangers van het christendom geweest zijn. Als „geheime” bewijsstukken hiervan meent men de vakjes met een X tussen vier puntjes te mogen beschouwen en andere overeenkomende tekens. Niettemin was het geen overtuigend bewijs. Hoeveel fabrikanten maken ook niet in onze tijd religieuze voorwerpen alleen slechts uit zakelijk oogpunt?

De hier afgebeelde scherf van een kom Dragendorff no. 37, één der markante 4e eeuwse stukken van het Heerlens museum, laat een radstempeldekort zien, waarbij ook verschillende kruisvakjes opvallen. Er is een zekere regelmaat in de herhaling der motieven. De kom zal zeer waarschijnlijk op het einde der 4e eeuw gemaakt zijn toen deze kruisdecoratie in gebruik was.

In Noordoost Frankrijk kan men niet spreken van een keramische revolutie. Ook tijdens de romeinse bezetting toen de versieringen uit vormschotels algemeen gebruikelijk waren, is de oude inheemse versiering (met het radje), ofschoon beperkt, steeds gebleven. Maar na de grote invasie der Franken van ± 276 n. Chr. en de daarmee gepaard gaande ontzettende verwoestingen hebben de gallisch-belgische pottenbakkers zich onttrokken aan de romeinse invloed en het oud-gallisch versieringsmotief werd nu algemeen in ere hersteld. Zij hebben dus m.a.w. de romeinse invloed overleefd.

1) M. R. Lantier in „Chevaux-enseignes celtiques” de la revue archéologique, 1939, page 243.